

I

KALĖJIME

Antakalnio karinis kalėjimas, kuris buvo įkurtas dar caro laikais kaip Vilniaus tvirtovės daboklė, pasižymėjo griežtu režimu ir itin blogomis kalinių laikymo sąlygomis. Lenkai užėmę Vilnių kalėjimą pritaikė savo reikmėms. Čia buvo laikomi karinius nusikaltimus padarę kareiviai ir karininkai. Tai buvo ir tardymo izoliatorius, iš kurio prasižengę kariai vėliau, po teismo sprendimo, buvo išsiunčiami ir į kitus Lenkijos kalėjimus. Į T. Kosciuškos gatvėje esantį kalėjimą Zygmuntas Šeliga-Šafranskis pateko 1924 metų balandžio 30 d. Kamera, kurioje jį uždarė, buvo visiškai nedidelė, sienos grublėtos, apspjaudytos, išbraižytos visokiais užrašais, daugybė papirosų gesinimo žymių. Ji dvokė šlapimu ir dar kažkokia smarve, nuo kurios vertė žiaugčioti. Nuo drėgmės visur kerojo pelėsiai, skleisdami kadaise čia tvyrojusius kvapus. Zygmuntas, sėdėdamas ant gulto ir pasirėmęs rankomis galvą, mąstė:

– Likimas, regis, tik ir nori, kad aš palūžčiau, o vėliau praradęs savitvardą išprotėčiau. Reikia kažko griebtis, kad visiška nesuskysčiau. Kas žino, kiek metų teks sėdėti už grotų? Tikiuosi, kad tribunolas mirties bausmės nepaskirs? Taip,

dabar man reikia susidaryti griežtą dienotvarkę, tik ji padės susitvardyti.

Pasiėmęs užrašų knygelę Zygmuntas joje užsirašė: „Kadangi neturiu kalendoriaus, vesiu jį pats. Rytą mankšta. To niekad os namie nedarydavau, tačiau čia kitaip, nedirbant fizinio darbo, visi raumenys ims atrofuotis, todėl reikia priverstinai mankštintis. Vėliau malda – rožinis, juk tai man padėjo ne vieną kartą. Pusryčiai, o čia jie labiau simboliški – stiklinė drungnos arbatos, duona su sviestu ir skysta košė. Toliau knygų skaitymas. Reikės kalėjimo viršininko paprašyti, kad perduotų iš namų atneštą literatūrą. Vėl fizinė mankšta, atsispaudimai, prisitraukimai ir bėgimas vietoje. Dienoraščio rašymas. Galbūt reikia aprašyti savo gyvenimą? Iš pradžių užrašysiu kilusias mintis, analizuosiu, kodėl čionai patekau? Kaip reikia gyventi, kad nepatektum į kalėjimą...“

Pietūs buvo taip pat šykštoki, tačiau Emilija vis atnešdavo maisto produktų, kuriuos Zygmuntui perduodavo sargyba. Tik dabar Zy suprato, kokia svarbi žmogaus gyvenime yra laisvė. Pirmąją savaitę jo neleido netgi į vakarinius pasivaikščiojimus vidiniame daboklės kieme. Kai po savaitės išėjo į pavasarišką kiemą ir įkvėpė gryno oro, apsiverkė. Lauke jau buvo šilta, aplink tirpo sniegas ir tai jam įkvėpė dar didesnį norą gyventi. Nuo gaivaus oro net apsvaigo galva. Zygmuntas nusprendė mesti rūkyti – užtenka save nuodyti. Kieme nebuvo žalumos, tačiau pro tvoros viršų jis matė kalvoje augančius beržus ir klevus. „Kaip būtų gera atsigerti jų sulos“, – galvojo Zygmuntas. Pasivaikščioti išleisdavo ir kitus kalinius, tačiau kalbėtis su jais buvo draudžiama. Vis vien eidami ratu

kaliniai pasišnibždėdavo. Zy susipažino su panašaus likimo lenkais. Bogušas buvo leitenantas, jis čia pateko už merginos išprievartavimą, kuri pati jį įsiviliojo į lovą, o po to įskundė. Pasirodo, ji buvo generolo dukra. Čia sėdėjo ir kontržvalgybos karininkas Mateušas, apkaltintas aplaidumu – pasinaudojo lietuvaite prostitutės paslaugomis, kuri ilgą laiką buvo sekama. Po anų įvykių, į kuriuos vos neįsivėlė ir Šafranskis, į karininkijos santykius su kitatautėmis merginomis ar moterimis buvo žiūrima labai griežtai. Lenkijos vidaus žvalgyba, arba ofenzyva, dabar dirbo itin kruopščiai – ėmė sekėti visus įtartinus asmenis. O štai Radoslavas su tarnybiniu pistoletu, būdamas girtas, nušovė savo pulko draugą. Jis čia sėdėjo beveik metus ir laukė perkėlimo į Lukiškių kalėjimą. Iš dvidešimties kalinių tik Šafranskis čia pateko už finansines machinacijas. Daugelis laukiančiųjų teismo buvo laikomi vienutėse ir tik tuomet, kai visos kameros būdavo užimtos, – po du ar tris areštantus. Iš pradžių Zy norėjo, kad į jo kamerą atkeltų kitą kalinį, tačiau vėliau apsiprato ir džiaugėsi, kad niekas nekliudo laikytis dienos režimo.

Po mėnesio Šafranskį iškvietė pas karinį prokurorą apklausti. Vėliau sužinojo, kad prokuroras siūlo majorui Šafranskiui skirti nuo penkerių iki septynerių metų kalėjimo. Prokuratūroje jam buvo leista susitikti su Emilija. Skiriamas advokato Zygmuntas atsisakė ir su žmona nutarė samdyti privatų, kuris tinkamai gintų jį teisme. Kai jiems buvo leista pasikalbėti dviese, Zy paklausė, kaip auga sūnus Antonijus.

– Viskas gerai, jis sveikas ir jau ėmė tarti pirmuosius žodžius. Jis tavęs pasiilgo, – Emilija jam suteikė jėgų ir vilties, o

jos prisilietimas sukėlė nostalgiką jausmą – jis jau porą mėnesių nesimylėjo su žmona.

Vien apie tai pagalvojęs Zy nenustygo vietoje. Jis nusprendė prašyti ilgalaikio pasimatymo. Buvo atsakyta, kad per metus galės susitikti tik keturis kartus, o pirmojo karto dar teks palaukti. Išsiskiriant su Emilija, Zy liepė susirasti Marką Kazlinierį ir paprašyti nusamdyti gerą advokatą – žydu ryšiai buvo platūs ir patikimi. Zygmuntas nežinojo, ar Kazlinieris reikalaus visos sutartos sumos, kuri buvo suderėta, jeigu ikiteisminis tyrimas palies jį. Dėl gaisro didelių įtarimų niekam nekilo, nes jis daug nuostolių nepadarė, nors operacija „Žaibas“ buvo sėkminga, tik pasekmės ne tokios, kokių sumanytojai tikėjosi. Tam sukliudė lietus, be to, situacija apsvirtė aukštytyn kojomis. Nebuvo blusinėtasi ir Šafranskio dokumentacijoje, nes komisija jau anksčiau buvo padariusi nuorašus ir apklaususi liudininkus.

Emilija, likusi viena su sūnumi, šiek tiek sutriko, nes visuomet namie pinigų buvo pakankamai, todėl apie tai ir negalvodavo. Dabar jai teko pasukti galvą, kaip turimas santaupas priversti daryti pinigus, – nieko nedarant pastarieji greitai išgaruotų. Ji nusprendė imtis paskolų verslo, palūkanų procentai leido padidinti biudžetą ir ji tuo džiaugėsi. Tačiau kai kurie skolintojai, tolimi giminaičiai arba artimi kaimynai, ėmė laiku nemokėti pinigų. Teko netgi bylinėtis su jais. Pinigai lengvai neateina, o jeigu ateina, tai lengvai ir išeina. Visa paguoda buvo Trakininkų ūkis, kuri prižiūrėjo Emilijos tėvai. Jis duodavo pastovių pajamų ir tapo pavyzdiniu ūkiu. Emilijos namuose ėmė dažniau lankytis Vitoldas. Jis prižadėjo rūpintis Šafrans-

kių šeima, todėl kviesdavosi išvykoms į gamtą ir vairuodamas Zygmunto automobilį išsiveždavo Emiliją su Antonijumi prie Žaliųjų ežerų. Kartais jai padėdavo Andžejus Novickis, buvęs Zygmunto adjutantas, nors jam jau nebeprisiklausė tarnauti Šafranskio šeimai. Kartą, kuomet reikėjo į Trakininkus nuvežti kai kuriuos pirkinius, Emilija paprašė Vitoldo pagalbos ir šis mielai sutiko. Su Zygmunto automobiliu visi trys nuvyko į ūkį. Buvo savaitgalis ir Emilijos tėvai pasiūlė Vitoldui pasilikti pernakvoti pas juos, šis neatsisakė. Emilija pajuto Vitoldui nuoširdžią simpatiją, jis tapo tikras šeimos draugas.

Zygmuntas po dviejų mėnesių apsiprato su kalinio dalia, o jo sugalvota dienotvarkė padėjo šiek tiek nusiraminti. Gavo iš namų krūvą knygų, jas skaitė, ne prabėgomis, bet atidžiai, analizuodamas vieną ar kitą siužeto liniją. Šafranskis ėmė justiti, kad kalėjimas jį grūdina, tačiau suprato, kad toks grūdini- mas gali baigtis visiška apatija. Jis perkratė savo gyvenimą ir bandė užsirašyti, kurioje vietoje jam reikėjo pasirinkti kitą ke- lią. Šeliga-Šafranskis tapo filosofu mąstytoju. Žmonos laišškai jį palaikė morališkai, jie oficialiai galėjo būti perduoti kartą per mėnesį, tačiau, perkandęs apsaugos sistemą, Zy įsigud- rindavo papirkti sargybinius ir šie jam perduodavo raštelius, kada tik jis panorėdavo. Tiesa, vienoje pamainoje buvo nepa- perkamas karininkas, tačiau tuomet buvo galima perduoti per sargybinių kareivį. Visi daboklėje žinojo, kad pas juos sėdi pats Vilniaus įtvirtintos stovyklos *kwartirmeisteris*, ir jo kalinimo sąlygos pamažu ėmė gerėti. Trūko tik vieno – laisvės. Emilija rašė, kad Kazlinieris rado advokatą ir prašo tik simboliškai su- mokėti už vargą kuriant padegimo mechanizmą. Ji papasako-

jo, kad Vitoldas jiems labai geras, netgi padeda tėvams ūkyje Trakininkuose. Apie išvykas prie Žaliųjų ežerų ji neužsiminė. Ne todėl, kad kas nors būtų įvykę, paprasčiausiai nenorėdama sukelti Zygmuntui pavydo.

Zygmuntas bloknote užrašė: „Antakalnio kalinio dienoraštis. Niekada to nedariau ir laikiau tai moterišku užsiėmimu, tačiau dabar supratau, kad labai klydau. Rašymas ant popieriaus – tai sielos atsivėrimas, minčių sulaikymas ir stebėjimas, kodėl jos tau kilo? Viskas turi priežastis ir pasekmes, todėl kartais jas užsirašius verta paanalizuoti. Šis mano dienoraštis – tai pamąstymai apie nueitą gyvenimo kelią, nors jis gana trumpas, tik 28-eri metai, dar net Kristaus amžiaus nepasiekiau, o kalėjime sėdžiu jau ketvirtą kartą. Tiesa, anie kartai buvo paprastesni, nors kas ten žino, galėjo ir vieni, ir kiti sušaudyti, ir viskas būtų pasibaigę. Dabar nors turiu žmoną, sūnų, namus, savo dvarelį. Galbūt viskas ir šįkart baigsis greičiau negu manau? Reikia melstis ir tikėti. Pasidariau tikras fatalistas ir ėmiau tikėti likimu. Jeigu jau lemta nuskęsti, tai tikrai nebūsi nušautas mūšyje, jeigu nelemta sudegti, tai gali savo dienas baigti paspringęs sočiu duonos kąšniu. Rodos, Dievas leidžia rinktis ir dažnai atsiduriame kryžkelėje, kur tik nuo mūsų pačių priklauso, pasukti į vieną ar kitą pusę. Tačiau galiausiai pasirenkame tai, kas jau nulemta likimo. Labai laukiu susitikimo su Emilija, tai suteikia man stiprybės laukiant dienos, kuomet būsiu išleistas. Galbūt mane išteisins, juk ne vienas aš tuos pinigus pasisavinau, visuomet dalydavausi su kitais, juk nebuvau gobšuoelis. Tačiau atpirkimo ožys būna vienas, jam tenka prisiimti visą atsakomybę. Dabar juo ir tapau. Aišku, visa ko priežastis yra pulkininkas Ožynskis. Jis man padėjo

iškilti, jis mane ir pasodino už grotų. Jeigu būčiau vedęs Mariole, manau, viskas būtų kitaip. Spragų yra visuomet, galima jų nematyti, galima jas užglaistyti, tačiau dabar mano vardas suterštas ir galas mano karjerai. Gal Marina buvo teisi, reikėjo sprukti kur nors į Šveicariją ar Ameriką ir ten pradėti naują gyvenimą. Tačiau kaip galėjau palikti šeimą? Ne, pasielgiau teisingai, pasiūsdamas velniop tą gražuolę. Nors prisiminus tą dieną, kuomet buvau jos glėbyje, širdis vis dar suvirpa. Žavi ji moteris, gašli, mokanti įsiurbti į save auka, tikra furija. Kodėl jai netiko Vitoldas? Juk jis irgi tirpo vien nuo jos žvilgsnio, tačiau savo auka pasirinko mane, atseit aš jai patikau. Turi savo vyrą, aišku, dėl pinigų, ir bando išskirti svetimą šeimą. Sunku suprasti tas moteris, visokiais įmanomais būdais siekia turto, tačiau jo gavusios ima ieškoti naujų pramogų. O vyrai kitokie? Turėjau žmoną, pinigų, ne, reikia mat nuotykių... Ir štai sėdžiu už grotų. Toks jau gyvenimas, kur geriama, ten ir laistoma...“

Emilija atsiuntė laiškėlį, kad, advokatui reikalaujant, prokuroras peržiūrėjo bylą ir nusileido, dabar siūlo švelninti bausmę, skiriant Šafranskiui nuo trijų iki penkerių metų laisvės atėmimo. Turtas, kuris priklausė Šafranskiui, turįs būti areštuotas. Zygmuntas oficialiai turėjo tik butą Kalvarijų gatvėje ir automobilį „Biuik“. Visas kitas turtas jam nepriklausė, nes buvo iš anksto perrašytas, todėl prokuroras pareikalavo peržiūrėti Emilijos Šeligos-Šafranskos turtą. Ėmė grėsti pavojus ir Zygmunto žmonai bei jos tėvams, nes byloje atsirado naujų kaltinimų, susijusių su Trakininkų dvaru. Reikėjo kažkaip gelbėtis, todėl per vieną susitikimą Emilija užsiminė apie galimas fiktyvias skyrybas. Zygmuntą suėmė nerimas: o jeigu

žmona jį išties paliks? Kuomet Emilijai buvo leista pasilikti specialiai skirtame svečių kambaryje su Zygmuntu per naktį, jiedu susikivirčiojo. Iš pradžių viskas vyko labai sklandžiai, jie buvo pasiilgę vienas kito, kūniškos aistros nenurimo pusę nakties, tačiau joms išsekus Emilija tarė:

– Zygmuntai, aš vėl laikiusi...

Šafranskis lyg ir nudžiugo, tačiau truputį pagalvojęs sudvejojo:

– Tai kad mes seniai besimylėjome.

– Paskutinį kartą čia ir mylėjomės prieš porą mėnesių, – Emilija turėjo tvirtą alibi. Zy galvoje sužaibavo: „Aha, ji jau laukiasi ir prašo skyrybų? kažkas čia negerai.“

– O kodėl tu manai, kad mums reikėtų išsiskirti? – Zygmuntas ėmė dvejoti.

– Todėl, kad apsaugotume mūsų bendrą turtą, jeigu jie įrodys, kad iš Trakininkų ūkio buvo perkamas šienas ulonų pulkui, o dokumentacija klastojama. Gali nusavinti ir ūkį, nes ant važtaraščių visur mano motinos parašas. Šitaip patarė advokatas, jis juk geriau žino, kaip pasielgti.

– O kaip Antonijaus krikštamotė? – Zy, nors ir nenorėjo apie ją klausti, tačiau išėjo spontaniškai, lyg norėtų daugiau sužinoti apie sūnų.

– Ach tau ta *kurva* vėl parūpo, be jos ir *tiurmoj* negali gyventi? – Zy tokios žmonos reakcijos nesitikėjo ir jam užvirė kraujas:

– Nerūpi man ji, tačiau sutikęs skirtis galiu tavęs netekti. Gal prie tavęs koks mano draugužis trinasi, vaidina šeimos draugą, o pats tik žiūri, kaip su tavimi permiegoti – ką aš galiu čia sėdėdamas žinoti?

Emilija išblyško, ji abejojo, ar Zy žino apie pasivažinėjimus su Vitoldu automobiliu. Vis dėlto kažkas, matyt, Zy pasakė apie jo mašiną, važinėjančią po miestą. Kas tai galėjo padaryti, tikriausiai Andžejus Novickis, nes geriausiai pažįsta Zy „Biuiką“. Reikės jo pasisaugoti.

– Norėsiu su savo advokatu pats pasikalbėti, – Zy nusmelkė nuojauta: jeigu čia ilgiau pasėdės, tikrai praras žmoną, juk ji dar jauna ir nori vyriškos globos. Tačiau Zygmuntas nieko negalėjo pakeisti, todėl permainas nutarė pasitikti filosofškai: kas lemta, tas ir nutiks...

Žiūrėdamas į lubas Zygmuntas svarstė, ką toliau rašyti savo „Antakalnio kalinio dienoraštyje“: „Pradėsiu nuo vaikystės, jaunystės, aprašysiu masonų ložę, frontą, meilės nuotykius, daboklių patirtį – tegul tai būna mano gyvenimo knyga, kurią man kada nors kas nors įdės į karštą.“

Pasigalando pieštuką į sieną. Šį veiksma išmoko tobulai, nes aštrių daiktų kameroje turėti neleidžiama, netgi batų raišteliai, diržas ir kiti daiktai, kuriais galima pasidaryti galą, buvo atimti. Popieriaus ir pieštukų atnešdavo Emilija. Zygmuntas pastebėjo, kad rytais rašyti kur kas geriau negu dieną, taip pat naktimis, kuomet neima miegas, jis slapčia užsidegdavo žvakę, nes šviesa būdavo išjungta, ir bandydavo užrašyti savo mintis. Vėliau jas dėliodavo tarsi kaladėles, mėgindamas surinkti norimą vaizdą. Iš pradžių nesisekė, nes buvo įpratęs žymėtis tik skaičius ir pavadinimus. Vėliau pastebėjo, kad mintys rašant tarsi pačios peršasi. Prieš pradėdamas jis nežinodavo, ką užsirašys, tačiau vos ranka su pieštuku pajudėdavo, jis net nustebdavo, kas rašymas jam tolygus skaitymui. Rašydamas jis tarsi

skaitė ir negalėjo atsistebėti, kad šitaip gali būti. Ranką lyg kas nematomas vedžiojo, o Šafranskis tik padėjo jam. Klausimas, ar viską nuoširdžiai rašyti, ar kažką nutylėti, jam visiškai nekilo. Kuomet tai norėdavo padaryti, nematomas rašytojas pasišalindavo. Zy išmoko neatbaidyti jo, todėl rašė apie viską iš eilės. Vėliau perskaitydavo, ką buvo užrašęs, pataisydavo, išbraukdavo ar visiškai sunaikindavo.

„Rašau ne kam kitam, bet pats sau, kaip ir ši gyvenimą gyvenu ne kam nors kitam, bet tik pats sau. Tai mano gyvenimas, mano ir rašliava. Šis „Antakalnio kalinio dienoraštis“ ne skaitytojams, bet man pačiam, jis manęs nelikus, turės iškeliauti kartu“. Zygmuntas daug skaitė, svarstė, kodėl būtent taip rašytojas knygoje parašė ir ką tuo norėjo pasakyti. Skaitymas ir rašymas jį atitraukdavo nuo realybės, tvarkingai sudėliodavo jo mintis ir protas atgaudavo ramybę. Buvo labai svarbu išlikti nelaisvėje ramiam, tarsi apimtam rytietiškos nirvanos. Zy stebėjosi, kad būdamas nelaisvėje jis atrado savyje tokių galių ir gebėjimų, kurių laisvėje net nebuvo pastebėjęs ar bandęs pastebėti. „Laisvė didelė vertybė, didžiausia po gyvybės šioje žemėje. Dėl laisvės kyla karai ir nesutarimai. Kai vienos tautos pamina kitų laisves ar teises, užverda kovos. Juk ir lenkai dabar kovoja su bolševikais, nes šie kėsinaisi į jų laisvę. O kaip lietuviai, juk jie taip pat pretenduoja į Vilniaus kraštą? Tiesa, čia jų žemės, vadinasi, lenkai, gindami savo interesus, pamynė kitų teises? Panašus ir mano likimas: kovodamas dėl savo gerovės, aš apiplėšiau Valstybę?“ – rašė jis.